

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Управление образования администрации Улуг-Хемского кожууна

МБОУ СОШ с. Чааты им.К.О.Шактаржыка

РАССМОТРЕНО

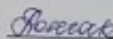
Руководитель МС

 Дажы-Даваа А.О.

Протокол № 1 от 30.08.2023г

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по УВР

 Донгак Ч.К.

Протокол № 1

от 30.08.2023г

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

 Биме-Оол С.Д.

МБОУ СОШ с. Чааты им. К.О. Шактаржыка

Приказ № 564-ОД

от 30.08.2023г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Улусчу ужурлар»

для обучающихся 5 класса

с. Чодураа 2023 год

Тайылбыр бижик

1-ден 6 класстарга чедир сүмелеп турар «Улусчу ужурлар – амыдыралдың дөзү» деп чижек программаның кол сорулгалары мындыг:

1) Амгы үеде (XX в. 1970 чч. – XXI в эгези) бичи кижилерниң кижизидилгезинде четпейн турар айтырыгларны чугулалап көрбүшаан айтып өөредири.

2) Тыва кижиниң иштики хөңнү, делегей көрүүшкүнү кандыг болурун, дың кара кижилер-биле харылзаа тудуп амыдыраарыңга херек чүүл – чурумга, туруштуг хамааты болурунга кижизидер.

3) Өзүп олурар салгалдарга бистиң бурунгу ада-өгбелеривистиң арттырып каан чаагай ёзу-чаңчылдарын база амыдыраарының эге дөзүн дамчыдып бээри-биле оларга чуруктарның азы немелде материалдарның дузазы-биле билиндири тайылбырлап тургаш өөредип, угландырып, улаштыр амыдыраарыңга, ниитилел мурнунга ёзулуг кижизидер болурунга боттандыраар кылдыр угаадыр.

4) Тыва оол-даа, кыс-даа уругларны бодунуң чонунга депшилгелиг, үзел-бодалдарыңга, ужурларыңга, чаңчылдарыңга дүүштүр өстүрери, кижизидери кол чугула чүүл деп билиндири.

5) Башкыларның, ада-иениң, өөреникчилерниң дузазы-биле улусчу ужурларга хамаарышкан материалдарны чыыр, шинчилээр, сайгарар, шенелде ажылдарны чорудар.

6) Тыва чоннуң азы тус черниң чурттакчыларының болгаш кожа-хелбээ биче буурай чоннарның амыдыралының онзагайын, культуразын, аразында дөмейлешкек чүдүлгө-сүзүглелдерни, чаңчылчаан байырлалдарны канчаар эрттирип турарын хүндүлөп көрүп, сонуургалын оттурар болгаш билиин делгемчидеринге дузалаар.

Программа тыва болгаш өске-даа Төп Азия улусунуң 12 (60) чыл эргилделиг календарыңга болгаш улусчу педагогиканың мөзү-бүдүш талазы-биле эрте кижизидилге принципинге даянган. Азы өскээр чугаалаарга, уруглар кижизидилгези иезиниң иштинге тыптып келген үезинден 12 харгачедир (эрги сан-биле) өөнге, ада-иениң холунга, улуг улустуң хайгааралыңга эртер дээрзин барымдаага ап турар. «Кижизидилге болуру чажындан, аът болуру кулунундан» деп үлегер домак улусчу кижизидилге башкыларының кол даяныр угланышыкыны болур.

Демдек салбас, а чартык чылдап зачет хевиринге түңнелди көргүзүг-шингээдилге хевиринге кылып, өөреникчининг демдээ кылдыр санап болур.

Ниити шактарның санынче экскурсиялар, оюннар, мөөрейлер, ужуражылгалар, улусчу байырлалдар шактары база кирген.

Кичээлдер нургулайында оюн хевирлиг, практиктиг угланышыкынныг болуп, аян-чорук, көргүзүг-шингээдилге, янзы-бүрү чогаадыкчы ужуражылгаларны, аас-чогаал кичээлдерин, бойдусче походтарны, хайгааралдарны, хостуг чугаа хевиринге эрттирип болур. Программаның темаларын, шактарын, чижеглей берген ону башкы бодунуу-биле делгемчидип азы кыскаладып ап болур.

Хар-назынаайы-биле шактарныңүлелгези:

1 класс – «Бистиң өг-бүлеви. Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү» - 34 шак

2 класс – « Кижиниң чаражы – бүдүжүнде» - 34 шак

3 класс – «Бойдус магадылалы» - 34 шак

4 класс – «Кижиге эш херек» - 34 шак

5 класс – «Бойдус болгаш улусчу ужурлар» - 34 шак

6 класс – «Кижизидилге – бойдустуң дээди чаялгазы» - 34 шак

Өөреникчилер-биле ажылдаарының хевирлери:

- беседа-кичээлдер (диалог, монолог);
- чаңгыстап, бөлүктөп, аңгы-аңгы хар-назынныг бөлүктөр-биле кичээлдер;
- чогаадыкчы ажылдыг улустар-биле ужуражылгалар;
- музейлерге экскурсиялар;
- янзы-бүрү мөөрейлерге киржилге;

- оюннар өөренири, сайзанақтап ойнаары;
- кичээл-концерттер, викториналар;
- эки, чараш чаңчылдар чыыры.

Ажылдаарының методтары: теорияга өөредери, практиктиг кичээлдер, сөс-биле өөредери, көргүзүп тургаш өөредери.

Кижизидеринин аргалары: шаңнап-мактаары, чөпшээрэжи-деткири.

Кичээлди эрттирерде көргүзөр чүүлдер: ТСО, ИКТ, интерактивтиг самбыра.

5 класска улусчу ужурлар деп эртемниң утказы болгаш тургузуу:

Амылыг бойдус. Тыва улустуң оран дугайында билиишкини. Оран дугайында чалбарыглар. Үш оран дугайында. Дээр дугайында. Дээр чадаары. Хүн дугайында. Хүн дуртунуң календары. Чайгы хүн дуртунуң ажил-агый календары. Ай болгаш хүн дугайында. Ай календары. Сылдыстар. Сылдыстар болгаш сылдыстар бөлүүнүң дугайында тоолчургу чугаалар. Сылдыстар дугайында тыва улустуң тоолчургу чугаалары. Тыва авалыг планета. Хуу сылдыс. Черниң бодарааны. Делегей ыяжы. Ыдык ыяштар. Тыва улустуң ыяшка хамаарылгазы. Чадаң үнүштер. Оргаадай казарда чалбарыг. Төрээн черим даштары. Төөү-тураскаал даштары. Чурт-девискээр даштары. Ойнаар даштар. Суг даштары. Каасталга даштары. Чонар даш. Төлге даштары. Арт-сынга хамаарышкан бурунгу билиишкиннер. Ыдыктыг тос танды. Суг дугайында тоолчургу чугаалар. Аржаан. Хартыгайлаары. Отка чалбарыыры.

Чогаалдардан үзүндүлөр: С. Сарыг-оол «Хамнаарак». М. Кенин-Лопсан «Овааны алгаары». С. Сүрүң-оол «Тывалаар кускун» (Тоожудан үзүндү). М. Эргеп «Кедергей-ле байлак оран». С. Пюрбю «Белек». С. Сарыг-оол «Аңгыр-оолдуң тоожузу» «Мөңгө аржаан» (Тоолчургу чугаа). К. Кудажы «Черге йөрээл». Л. Чадамба «Бай-ла Тайгам». К. Бегзи «Шенне чечээ». С. Сүрүң-оол «Ырла, Хемчик». К. Кудажы «Сугга йөрээл». Т. Кушкаш «От чаячы». К. Кудажы «Отка йөрээл».

5-ки классты доозуп тургаш, өөреникчилерниң шингээди алыр кол билиглери болгаш мергежилдери:

- Амылыг бойдушту, черниң бодараанын билир болур;
- Тыва улустуң оран дугайында билиишкинин, оран дугайында чалбарыгларны, үш оран дугайын билип алыр;
- Дээр дугайында, дээр чадаарын угаап билиптер апаар;
- Хүн дугайында, хүн дуртунуң календарын, чайгы хүн дуртунуң ажил-агый календарын тодарадып билиптер апаар;
- Ай болгаш хүндугайында, ай календарын чуруп, көрүп, санап өөрениптер;
- Сылдыстар болгаш сылдыстар бөлүүнүң дугайында тоолчургу чугааларны, сылдыстар дугайында тыва улустуң тоолчургу чугааларын, тыва авалыг планетаны, хуу сылдызын долузу-биле билип аптар;
- Делегей ыяжы, ыдык ыяштар, тыва улустуң ыяшка хамаарылгазын, чадаң үнүштерни, оргаадай казарда чалбарыгны ханызы-биле шингээди алыр;
- Төрээн чериниң даштарын, төөгү-тураскаал даштарын, чурт-девискээр даштарын, ойнаар даштарны, суг даштарын, каасталга даштарын, чонар дашты, төлге даштарын болгаш черге йөрээл сөс салырын билир болур;
- Арт-сынга хамаарышкан бурунгу билиишкиннерни, ыдыктыг тос тандыны, овааны алгаарынга өөренир;
- Суг дугайында тоолчургу чугааларны, аржаан, хартыгайлаарын тода билип алыр;
- Отка чалбарыырын, отка йөрээл сөс сөглээрин билип аптар аргалыгболур.

«Улусчу ужурлар» деп программанын календарь-темалыг планы

Бойдус болгаш улусчу ужурлар. 5 класс.

№	Темазы	Шагы	Планнат- тынган хуну	Эртти- рер хуну
1	Амылыг бойдус. С. Сарыг-оол «Хамнаарак». М. Кенин-Лопсан «Овааны алгаары».	1	04.09	
2	Овааны алгаары.	1	11.09	
3	С. Сүрүң-оол «Тывалаар кускун» (Тоожудан үзүндү).	1	18.09	
4	Тыва улустуң оран дугайында билиишкени. Оран дугайында чалбарыглар.	1	25.09	
5	М. Эргеп «Кедергей-ле байлак оран». Үш оран дугайында.	1	02.10	
6	Дээр дугайында. Дээр чадаары.	1	09.10	
7	Хүн дугайында. Хүн дуртунуң календары.	1	16.10	
8	Чайгы хүндуртунуң ажил-агый календары. Ай болгаш хүн дугайында.	1	23.10	
9	С. Пюрбю «Белек».	1	6.11	
10	С. Сарыг-оол «Аңгыр-оолдуң тоожузу» «Мөңге аржаан» (Тоолчургу чугаа).	1	13.11	
11	Ай календары. Сылдыстар.	1	20.11	
12	Сылдыстар болгаш сылдыстар бөлүүнүң дугайында тоолчургу чугаалар. Сылдыстар дугайында тыва улустуң тоолчургу чугаалары.	1	27.11	
13	Тыва авалыг планета.	1	04.12	
14	Хуу сылдыс.	1	11.12	
15	Черниц бодарааны. К. Кудажы «Черге йөрээл».	1	18.12	
16	Л. Чадамба «Бай-ла Тайгам».	1	25.12	
17	Делегей ыяжы.	1	15.01	
18	Ыдык ыяштар.	1	22.01	
19	Тыва улустуң ыяшка хамаарылгазы	1	29.01	
20	Чадаң үнүштер. К. Бегзи «Шеңне чечээ».	1	05.02	
21	Оргаадай казарда чалбарыг.	1	12.02	

22	Төрээн черим даштары.	1	19.02	
23	Төөгү-тураскаал даштары.	1	26.02	
24	Чурт-девискээр даштары.	1	04.03	
25	Ойнаар даштар.	1	11.03	
26	Суг даштары.	1	18.03	
27	Каасталга даштары.Чонар даш.	1	01.04	
28	Төлге даштары.	1	08.04	
29	Арт-сынга хамаарышкан бурунгу билиишкиннер.Бидыктыг тос таңды.	1	15.04	
30	Суг дугайында тоолчургу чугаалар.	1	22.04	
31	С. Сүрүң-оол «Ырла, Хемчик».	1	29.04	
32	Аржаан. К. Кудажы «Суггайөрээл». Хартыгайлаары.	1	6.05	
33	Отка чалбарыыры.	1	13.05	
34	Т. Кушкаш «От чаячы». К. Кудажы «Откайөрээл».	1	20.05	
	ИТОГО	34		